

Mets vajab avatud arutelu

Urmas Tartes

Eesti TA Looduskaitse Komisjoni esimees

07.02.2018

Eesti TA Looduskaitse Komisjoni (LKK) märgukiri metsanduse olukorrast [1], mis saadeti nii Riigikogu Keskkonnakomisjoni kui ka Keskkonnaministeeriumile, on pälvinud mõneti ootamatut tähelepanu. Keskkonnaministeeriumi metsaosakonna juhataja Riina Martverk (RM) reageeris sellele artikliga ajalehes Postimees [2]. Sellele järgnes Eesti Maaülikooli (EMÜ) teadlaste, täpsemini metsateadlaste, pressiteade [3].

Ajakirjanduse kaudu teadusliku debati pidamine on üks kõige ebaefektiivsemaid tegevusi. Eriti, kui arutlusobjekt on keerukalt hõlmatav dünaamiline süsteem, kus erinevates (teadus)valdkondades on sageli kasutusel erinev mõisteruum. Eeldame siiski, et esile tõstetud tähelepanekute tõsisem arutelu toimub metsamajanduse arengusse panustavatel seminaridel, koosolekutel, konverentsidel ja istungitel, mõistetavalt erinevaid teadusvaldkondi ja avalikkust kaasates. Samas on põhjust teha vastustest mõned üldistused, mis võiksid laiemat arusaamist edendada.

Säästvast arengust

LKK pöördumise nurgakivi on jätkusuutlik ehk säästev areng. Taastuva loodusvara kasutamine ei tohi seada ohtu tulevaste põlvete võimalust kasutada seda vähemalt samamoodi nagu me teeme seda praegu. Inimlikult öeldakse, et meie lastelastel peavad olema meiega samad võimalused. See tähendab, et toimunud protsesse tuleb analüüsida ajaloos vähemalt sama kaugele tagasiulatuvalt, alustades meie vanavanematest. Prognoosida neist lähtuvalt tulevikutsenaariume ja siis sellest lähtudes korrigeerima oma tegevust.

Kui vaadata loodusvara olemust, siis metsamajanduse strateegiline tegevuskava peaks analüüsima ja prognoosima vähemalt maksimaalse raieringi kestusega võrreldavat ajavahemikku, mis meil hetkel on 130 aastat. Või kui tuua konteksti EV100, siis meie metsad peavad olema vähemalt samaväärsed ka EV200 tähistades. Ja seda mitte ainult pindalalt, vaid ka mitmekesisuses. Tegelikult peaksime tahtma, et EV200 ajal oleksid meie metsad tänasest paremas seisus nii elurikkuse esinduslikkuselt, majandusvõimalustelt kitsamas mõttes, kultuuriliselt ja ökosüsteemsete teenuste osas laiemalt.

Kui me analüüsime pikaajaliselt toimunud protsesse, siis möödunud sajand on olnud metsanduses keeruline ja selle järelkajasid näeme metsades praegugi. Viimased 27 aastat oleme olnud ise oma metsade peremehed. Meil on olnud kahtlemata edulugusid nii looduskaitse kui majanduse osas. Ja samas on tekkinud trendid, mis viitavad võimalikele murekohtadele tulevikus. Metsade raiumine puidu saamiseks on mõistlik ja vajalik majandustegevus. Kuid ka taastuva loodusvara puhul on olemas selle kasutamisel piirid, mille ületamisel loodusvara ökosüsteemsete teenuste kvaliteet (sh. varutaval puidul) hakkab vähenema. Juba praegu näeme, et elurikkusel läheb loodetust kehvemini.

Pikaajaliselt jätkusuutlikuks raiemahuks on kehtivas metsanduse arengukavas [4] hinnatud 12-15 miljonit m³ aastas. Selle hinnangu täpsusaste ehk vea piirid on 20%! Samas näeme, et käesoleval sajandil on meie metsade seisundis toimunud oluline muutus – pindalaline juurdekasv on praktiliselt kadunud, majandusmetsade vanus on hakanud vähenema ja raiemahud teevad kõigi aegade rekordeid. Praegu meil pole katastroofi, kuid LKK prognoos näitab, et seniste trendide jätkudes tekivad meil probleemid ehk me ei toimeta metsades jätkusuutlikult. LKK ei saa siinkohal võtta endale esimese sõnumitooja rolli, sest ka kehtiv metsanduse arengukava [4] on vastava ohu välja toonud: “Aktiivse puidupakkumise stsenaariumi täielikul rakendumisel oleks mõningane oht kalduda teise äärmusse ja valitsevaks võivad saada väga noored metsad, seda eelkõige okaspuupuistutes.”

LKK-l pole mitte ainult õigus, vaid on lausa kohustus juhtida tekkinud olukorrale tähelepanu. Jätkusuutlikkuse tagamiseks ei piisa üksnes kaitsealade pindalade numbrist Exceli tabelis, vaid vajalik on näiteks ka peapuuliikide kriitiliste varude kehtestamine vastavalt säästva arengu seadusele. See on kompleks raieküpse metsaga alade püsivast tähtsusest majandusmetsade ja kaitsealade struktuuris ja sidususes. Jätkusuutlik areng on ka kompleks metsade majandamisest ja muutustest puiduturul. See on kompleks meie tarbimisharjumuste muutustest ja kujundamisest. See on kompleks meie elukeskkonnast ja (metsa)kultuurist kitsamas ja laiemas tähenduses, koguni nii laias, et osaleb ka vaimne kultuur. Elurikkuse vähenemisel ja metsade vanuselise struktuuri muutumisel on sellele otsene ja kaudne mõju.

Maailma teaduste akadeemiaid ühendav suur organisatsioon Rahvusvaheline Teadusnõukoda (varem ICSU, nüüd ISC) võttis 2017 ette tõsise töö näitamaks, kuidas teadus toetab säästva arengu eesmärke ja kuidas oleks õige välja rehkendada nende saavutamist kirjeldavaid indikaatoreid. Lihtne ja arusaadav seletus mahtus hädavaevu ära 240-le leheküljele [5]. RM ja EMÜ metsateadlaste püüd sellekohase diskussiooni arendamise asemel silte kleepima hakata on kummaline.

Mõisteruumist ja teadusest

Sageli tekib mittemõistmine erinevast mõisteruumist. Juba mõiste “mets” tähendab asjaosalistele arusaadavalt erinevat asja. Ökoloogile on mets boreaalse vööndi üks kliimaskoosluseid (näiteks rabade kõrval), mille kujunemine sõltub olulisel määral mullastikust ja selle niiskuse-režiimist. Põlismets on iseorganiseeruva eluvõrgustikuga. Vahelesekumine metsa eluringesse näiteks raietega või jahindusega muudab selle ökosüsteemi toimimist. On liike, kes saavad häiringutega eelise, on liike, kes kaovad. Mida rohkem ja mida nooremas vanuses raiutakse, seda erinevam on majandusmetsa ökosüsteem põlismetsa toimimisest. Ka põldu nimetatakse ökosüsteemiks – agroökosüsteem.

Metsamajandaja jaoks võib mets tähendada erinevate tegevuste läbi etteplaneeritavat rahalist tulu või kulu. Ametniku jaoks võib mets tähendada metsamaana arvel olevat katastriüksust sõltumata sellest, kas seal puid kasvab või mitte. Korilase jaoks on ta suurte puudega koht, kust saab korjata seeni ja marju või küttida. Kui vaatame metsa kujutavaid maastikumaale, siis sealt näeme erinevaid metsakoosluseid ja raiesmikku kujutatakse tavaliselt millegi kadumise sümbolina. Kusjuures, kui midagi toimub raiesmikul, siis tavateadvuses öeldaksegi selle koha kohta raiesmik, mitte mets. Heal lapsel on mitu nime, kuid siit tuleneb paratamatult ka möödarääkimist. Eriti, kui meil on üles kasvanud mitmeid põlvkondi, kes pole käinud, näinud ega tunnetanud põlismetsa.

RM ja EMÜ metsateadlased ehitavad suure osa oma vastureaktsioonist üles mõistelisele mittemõistmisele ja erinevate teadusvaldkondade vastandamisele. Saame näiteks teada, et

valdkonnas nimega biotehnoloogia on RM teadmiste allikaks on Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, mis läks trükki 1982. aastal. EMÜ metsateadlased tuginevad Tartu Ülikooli eetika-veebile. Mõlemad on omal ajal ja omas kontekstis tarvilikud allikad. Kaasaegne bioteaduste ja biomajanduse maailm on mõisteruumi arengu aluseks võtnud Bioloogilise Mitmekesisuse Konventsioonis toodud mõiste [6]: “Biotehnoloogia tähendab mistahes tehnoloogia rakendamist, mis kasutab bioloogilisi süsteeme, elusorganisme või nende saadusi spetsiifilise kasutusega toodete või protsesside väljatöötamiseks või modifitseerimiseks.” Seda osa, kus kasutatakse ära organismide looduslikult tekkinud omadusi, ongi traditsiooniline biotehnoloogia. Kaasaja biotehnoloogias püütakse organisme ka aktiivselt muundada näiteks geentehnoloogia abil. Biotehnoloogia ja sellega kaasnev mõisteruum on elav ja arenev süsteem. Traditsioonilisel biotehnoloogial baseeruvat puidukasutust võib igaüks kogeda Ruhnu puukirikut või Eesti rahva muuseumi küllastades.

Kindlasti on EMÜ metsateadlased vahepealse aja jooksul üle vaadanud puude talitlust kirjeldavad käsiraamatud ja teavad, et lülipuit on see osa puutüvest, mis vett ja toitaineid enam ei juhi. Kuusel ei saa lülipuitu maltspuidust visuaalselt eristada ja seetõttu kasutatakse metsanduses ka küpspuidu mõistet. Asja olemust erinevad mõisted ei muuda ja teadusuuringutes on näidatud, et ka kuuse lülipuidust saadud puitmaterjal on ilmastikule vastupidavam, kui maltspuit [7].

Kui väite või mõiste mittemõistmisest tehakse väite tõelisuse kriteerium – ma ei mõista esitatut, järelikult on esitatu vale – tähendab see teadusliku mõtteviisi puudumist. Demagoogias nimetatakse sellist võtet illusoorse maailma loomiseks, kus kõik sellest illusoorsest maailmast väljaspool on vaikimisi vale.

Erinevate erialade teadlaste suhtlus rikastab kõiki osapooli. Sageli aitab just teiselt erialalt tulnud idee kaasa mingi nähtusele paremale mõtestamisele. Näiteks majandatavates kuusikutel palju häda põhjustav juurepess on ökoloogiliselt olemuselt sama, mis kartulimardikas kartulipõllul – monokultuurises istandikus vohama hakanud liik. Ehk juurepess ei iseloomusta mitte istutatud kuusikutel taastunud metsaökosüsteemi vaid on puupõllusündroom. Vahel võib ka muhe võrdlus mõistmisele kaasa aidata.

Kuivõrd mets on keeruline süsteem, siis on ka mõistetav, et tema numbriline kirjeldamine on keerukas. See on mistahes arvuliste mudelite üldine probleem. EMÜ metsateadlaste vastus näitab ilmekalt, kuidas ühte Metsanduse aastaraamatu tabelit [8], kus on juttu metsade keskmisest vanusest saab tõlgendada vastavalt vajadusele (muidugi eeldusel, et 55 on suurem, kui 56) ja et üldiste numbrite alusel koostatud illustratiivne prognoos ei ole täpne. Loomulikult on selles prognoosis kohad, mis tulemust alahindavad ja sellele juhivad EMÜ teadlaset õigesti tähelepanu. Samas jätavad nad tähelepanu juhtimata asjaolule, et küpse metsa tagavara maht on arvestatud koos kaitsealade piiranguvööndis asuvate metsadega, mille majandamisel tuleks olla eriti tagasihoidlik. Ka ei võeta lageraie korral metsast välja kogu hektaritagavara. Ehk üldised trendid tulevad siiski välja.

Vajadusele eraldada metsastatistikas majandatavad metsad ja kaitsealused metsad juhtis tähelepanu ka LKK. LKK juhtis tähelepanu ka sellele, et metsade pikaajalisel majandamisel on vaja täpsemat arvepidamist, sest üks hinnanguline võimaliku raiemahu number ei pruugi näidata tegelikkust.

Meie mitmekesine mets väärrib ja vajab mitmekesisist käsitlemist. Metsa majandamise strateegia peab olema jätkusuutlik ja selle elluviimine peab tagama, et EV200 on endiselt metsariik.

Viited:

1. Eesti TA Looduskaitse komisjoni märgukiri Metsanduse olukorrast:
<http://www.zbi.ee/talkk/html/teated.htm>
2. Ministeeriumi vastulause: Teaduste Akadeemia metsamajanduse kriitika ei ole teaduspõhine Riina Martverk keskkonnaministeerium metsaosakonna juhataja 26. jaanuar 2018, 16:57
(<https://heureka.postimees.ee/4388981/ministeeriumi-vastulause-teaduste-akadeemia-metsamajanduse-kriitika-ei-ole-teaduspohine>)
3. Maaülikooli teadlaste vastus Teaduste Akadeemia märgukirjale metsanduse olukorra kohta
<http://www.emu.ee/ylikoolist/uudised/pressiteated/uudis/2018/02/01/maaulikooli-teadlaste-vastus-teaduste-akadeemia-margukirjale-metsanduse-olukorra-kohta/>
4. Eesti metsanduse arengukava aastani 2020.
5. ICSU aruanne säästva arengu eesmärkidest: <https://www.icsu.org/current/press/new-report-from-scientific-experts-provides-a-unique-guide-to-translate-sustainable-development-goals-into-reality>
6. Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon, RT II 1994, 13, 41.
7. Sandberg, Karin, 2008. Degradation of Norway spruce (*Picea abies*) heartwood and sapwood during 5.5 years' above-ground exposure. *Wood Material Science and Engineering*, 3-4: 83-93
8. Aastaraamat Mets 2016. Keskkonnaagentuur, 2017.